

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ «ΕΛΛΑΔΙΚΩΝ»

Θ. ΚΟΡΡΕΣ / ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1. 'Η απόφαση του Λέοντα Γ', τό 726, νά στραφεῖ κατά τῶν εἰκόνων σημεῖωσε τήν ἀρχή μιᾶς ταραγμένης περιόδου γιά τό Βυζάντιο, τῆς περιόδου πού εἶναι γνωστή σάν «εἰκονομαχία»¹. Κατ' αὐτήν οἱ προσπάθειες τῶν πρώτων Ἰσαύρων νά ἀπομακρύνουν τίς εἰκόνας προκάλεσαν τήν ἀντίδραση τοῦ λαοῦ, πού ἀρνιόταν κάθε ἀλλαγὴ στίς λατρευτικές του συνήθειες. Τελικά οἱ Ἰσαυροὶ ἐπέβαλαν τήν ἀπομάκρυνση τῶν εἰκόνων, ἀλλ' οἱ συγκρούσεις μεταξύ εἰκονομάχων καί εἰκονοφίλων δέν ἔπαυσαν παρά τό 843, ὅταν ἡ Θεοδώρα, σάν ἐπίτροπος τοῦ γιοῦ της Μιχαήλ Γ' (842-867), ἀναστήλωσε ὀριστικά τίς εἰκόνας².

2. Τά ἑκατό περίπου χρόνια πού μεσολάβησαν ἦταν δυσάρεστα καί γιά τίς δύο παρατάξεις. Γιά τοὺς εἰκονολάτρεις, ἐπειδὴ πλήρωσαν τήν ἀδιαλλαξία τους μέ διωγμούς πού, σύμφωνα τουλάχιστον μέ τίς πληροφορίες τῶν εἰκονοφίλων χρονογράφων, ὑπῆρξαν ἰδιαίτερα σκληροὶ σέ ὀρισμένες περιπτώσεις³. Γιά τοὺς εἰκονομάχους αὐτοκράτορες, ἐπειδὴ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς διακινδύνευσαν, ἐξαιτίας τῆς θρησκευτικῆς τους πολιτικῆς, τό θρόνο τους. Κι' αὐτό γιατί φιλόδοξοι στρατηγοὶ προσπάθησαν νά ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τήν πολιτικὴ ἀναταραχὴ πού δημιουργοῦσε στή Βασιλεύουσα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς, ξεκινώντας ἐπαναστάσεις μέ εἰκονολατρικά συνθήματα⁴.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 727 ἐκδηλώθηκε στὸ θέμα 'Ελλάδος καί τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων τό κίνημα τῶν «Ἑλλαδικῶν», πού ἀπέιλησε σοβαρὰ τό θρόνο τοῦ

1. Γιά τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας βλ. *G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates*³, München 1963, σ. 123 κ.έ., ὅπου καί ἡ σχετικὴ παλαιότερη βιβλιογραφία. Τὴν πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. εἰς *Iconoclasm: Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies*, Birmingham 1977.

2. Βλ. *G. Ostrogorsky, Geschichte*, σ. 182 κ.έ. - *Ι. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία βυζαντινοῦ κράτους*, τ. 2, Θεσ/νίκη 1979, σ. 253 κ.έ.

3. Βλ. Θεοφάνους Χρονογραφία, ἐκδ. C. de Boor, *Theophanis Chronographia I*, Lipsiae 1883 (ἀνατ. Hildesheim 1963), 445. 3-446.15.

4. Βλ. Θεοφ. Χρον. 414.20 κ.έ., ὅπου περιγράφεται ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἀρτάβαδου, στρατηγοῦ τοῦ θέματος τοῦ Ὀψικίου, κατὰ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε'. Πβλ. *G. Ostrogorsky, Geschichte*, σ. 137 κ.έ. - *Ι. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία*, τ. 2, σ. 135 κ.έ. - Τὴν ἐπανάσταση τοῦ Θωμᾶ τοῦ Σλάβου ἐπὶ βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Β' περιγράφει ὁ Συνεχιστὴς Θεοφάνους, ἐκδ. I. Bekker, *Theophanes Continuatus*, CB. Bonnæ 1838. Γιά τὴ θέση πού ἔλαβε ὁ Θωμᾶς στὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων βλ. Συνεχ. Θεοφ. 713 κ.έ. - Βλ. *G. Ostrogorsky, Geschichte*, σ. 171-172. - *Ι. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία*, τ. 2, σ. 221. Πβλ. ὁμοίως *P. Lemerle, Thomas le slave*, εἰς *Travaux et Mémoires* 1(1965) 294.

Λέοντα Γ'. Οί έρευνητές δέν έντάσσουν τό κίνημα αυτό μέσα στις στρατιωτικές έπαναστάσεις πού κινούσαν, πολύ συχνά, φιλόδοξοι στρατηγοί μέ άντικειμενικό σκοπό τήν κατάκτηση του βυζαντινού θρόνου, άλλ' αντίθετα τό θεωρούν σάν μιá λαϊκή έπανάσταση έμπνευσμένη από τήν αντίθεση μεταξύ τής εικονολατρικής Δύσεως και τής εικονομαχικής 'Ανατολής. Οί πηγές όμως, όπως θά δούμε, δέν επιτρέπουν τέτοιο συμπέρασμα και γι' αυτό νομίζω ότι πρέπει νά έπανεξετάσουμε τό σχετικό μέ τό κίνημα τών «'Ελλαδικών» ζήτημα.

3. "Ας παρακολουθήσουμε όμως τά γεγονότα από τήν άρχή. Τό 726 οί πηγές μαρτυρούν ότι «ήρξατο... ό Λέων τής κατά τών άγιών και σεπτών εικώνων καθαιρέσεως λόγον ποιείσθαι»⁵. Τήν ήπια αυτή έναρξη τής εικονομαχίας άκολούθησε γρήγορα άνοικτός άγώνας κατά τών εικώνων. 'Αφορμή γι' αυτό έδωσε στόν Λέοντα, κατά τό χρονογράφο Θεοφάνη, ή έκρηξη του ήφαιστείου τής Θήρας τό καλοκαίρι του ίδιου έτους⁶. Αύτός (ό Λέων), γράφει ό χρονογράφος, έκλαμβάνοντας τήν έναντίον του θεία όργή σάν συναίνεση γιά τίς πράξεις του, άρχισε μέ περισσότερο ζήλο τόν άσεβή του πόλεμο κατά τών άγιών και σεπτών εικώνων⁷.

'Η εικονομαχική πολιτική του αυτοκράτορα δέν άργησε νά προκαλέσει δυσμενείς αντιδράσεις στή Βασιλεύουσα, όπου ό λαός άρνιόταν νά δεχθεί μεταρρυθμίσεις πού σήμαιναν άλλαγές στόν παραδοσιακό τρόπο λατρείας⁸. 'Ο Θεοφάνης μάλιστα αναφέρει ότι ό λαός τής Βασιλεύουσας ήταν τόσο πολύ άναστατωμένος μέ τίς θρησκευτικές καινοτομίες του Λέοντα, πού σκεφτόταν νά ζεσηκωθεί έναντίον του⁹. 'Αφορμή γιά ένοπλη άντίσταση

5. Θεοφ. Χρον. 404.3-4: «Τούτω τῷ έτει ήρξατο ό δυσσεβής βασιλεύς Λέων τής κατά τών άγιών και σεπτών εικώνων καθαιρέσεως λόγον ποιείσθαι». 'Από τό χωρίο αυτό φαίνεται ότι ό Λέων προσπάθησε στήν άρχή νά προπαγανδίσει τά εικονομαχικά μέτρα πού έτοιμαζόταν νά λάβει, πιστεύοντας ίσως ότι θά μπορούσε έτσι νά περιορίσει τίς ένδεχόμενες αντιδράσεις και προχώρησε στήν έπιβολή τών μέτρων μόνον όταν έκρινε ότι έφθασε ή κατάλληλη στιγμή. Βλ. S. Gero, *Byzantine Iconoclasm During the Reign of Leo III*, (C.S.C.O. vol. 346), Louvain 1973, σ. 94, σημ. 2. - G. Ostrogorsky, *Geschichte*, σ. 135. - Δ. Ζακυθηνός, Βυζαντινή 'Ιστορία (324-1071), 'Αθήναι 1972, σ. 186-87. - Πβλ. όμως M. V. Anastos, *Leo III's Edict Against the Images in the Year 726-27 and Italo-Byzantine Relations Between 726 and 730*, εις Polychordia. Festschrift F. Dölger, Byz. Forschungen 3(1968)5 κ.έ. D. Stein, *Der Beginn des byzantinischen Bilderstreites und seine Entwicklung bis in die 40er Jahre des 8. Jahrhunderts*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 25, München 1980, σ. 138 κ.έ.

6. Θεοφ. Χρον. 404.18 κ.έ. Βλ. G. Ostrogorsky, *Les débuts de la querelle des images*, εις *Mélanges Ch. Diehl* 1, Paris 1930, σ. 240. - S. Gero, *Leo III*, σ. 94.

7. Θεοφ. Χρον. 405.1-2: «δς τήν κατ' αυτού θείαν όργήν ύέρ εαυτου λογισάμενος άναιδέστερον κατά τών άγιών και σεπτών εικώνων ήγειρε πόλεμον». 'Ο εικονολάτρης Θεοφάνης θεωρεί τήν έκρηξη του ήφαιστείου σάν έκφραση τής θείας όργής κατά τών μέτρων του Λέοντα. Βλ. επίσης Νικηφόρου πατριάρχου, 'Ιστορία σύντομος, έκδ. C. de Boor, *Nicephoroi archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica*, Lipsiae 1880, σ. 57.21 κ.έ.

8. Βλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte*, σ. 135.

9. Θεοφ. Χρον. 405.5-7: «οί δέ κατά τήν βασιλίδα πόλιν όχλοι σφόδρα λυπούμενοι επί ταίς καιναις διδασκαλιαίς αυτῶ έμελέτων έπελθειν...».

έδωσε τελικά ή έντολή του αυτοκράτορα νά κατεβάσουν από τή θέση της τήν εικόνα του Χριστού πού ήταν άναρτημένη στη Χαλκή πύλη των άνακτόρων. Τά εξαγριωμένα πλήθη έπετέθησαν στό άπόσπασμα πού προσπάθησε νά έκτελέσει τήν αυτοκρατορική διαταγή και στη συμπλοκή πού άκολούθησε σκότωσαν μερικούς από τους άνδρες του αυτοκράτορα¹⁰.

4. Οί ταραχές εκείνες είχαν ίσως βαθύτερα αίτια. Όπως είναι γνωστό, τό κλίμα και στη Βασιλεύουσα και στό κράτος γενικότερα δέν ήταν ευνοϊκό για τόν Λέοντα¹¹. Δέν πρέπει νά λησμονηθεί ότι, άμέσως μετά τήν άπόκρουση των Άράβων, τό 717/718, ό Λέων χρειάστηκε νά αντιμετώπισει δύο κινήματα σφετεριστών: τό κίνημα των στρατευμάτων της Σικελίας¹² και τό κίνημα του τέως αυτοκράτορα Άρτεμίου - Άναστασίου, τό όποιο είχε μεταξύ των πρωτεργατών του έξέχοντες αξιωματούχους της αυτοκρατορικής αύλης¹³.

Όπέρ της ύποθέσεως ότι τά επεισόδια της Χαλκής πύλης δέν πρέπει νά άποδοθούν μόνο στην ιερή άγανάκτηση του λαού συνηγορεί και τό ότι ό Λέων δέν αντιμετώπισε τά γεγονότα αυτά σάν κοινά και χωρίς σημασία επεισόδια, αλλά αντίθετα τιμώρησε βαρύτατα όχι μόνον άπλους πολίτες αλλά και «τους ευγενεία και λόγω διαφανείς»¹⁴. Φαίνεται λοιπόν πώς οι φίλοι του παλαιού καθεστώτος ήταν άκόμη άρκετά ισχυροί και έσπευσαν νά έκμεταλλευθούν τή μοναδική ευκαιρία πού τους προσφερόταν από τά αντιδημοτικά θρησκευτικά μέτρα του Λέοντα, στην προσπάθειά τους νά πετύχουν τήν άνατροπή του.

5. Λίγους μόνο μήνες μετά τά επεισόδια της Χαλκής πύλης, τήν άνοιξη του 727¹⁵, ένα νέο πολύ σοβαρότερο γεγονός, ή στάση των «Έλλαδικών»,

10. Θεοφ. Χρον. 405.7-8. Πβλ. S. Gero, Leo III, σ. 94, σημ. 2 και σ. 212 κ.έ. Τά επεισόδια περιγράφει επίσης ό G. Ostrogorsky, Querelle, σ. 241 και σημ. 1.

11. Βλ. I. Καργιαννόπουλος, Ίστορία, τ. 2, σ. 132.

12. Θεοφ. Χρον. 398.7 κ.έ. - Βλ. J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire (395 A. D. to 800 A. D.), τ. II, London 1889 (φωτ. άνατ. Amsterdam 1966), σ. 410. - I. Καργιαννόπουλος, Ίστορία, τ. 2, σ. 120-21.

13. Νικηφόρος, 55.19 κ.έ. - Θεοφ. Χρον. 400. 18 κ.έ. - Βλ. J. B. Bury, Later Roman, T. 2, σ. 408 κ.έ. - I. Καργιαννόπουλος, Ίστορία, τ. 2, σ. 121 κ.έ.

14. Θεοφ. Χρον. 405.8-11. Πρέπει νά σημειωθεί ότι ό Θεοφάνης συνδέει με τίς διώξεις πού άκολούθησαν τά επεισόδια της Χαλκής πύλης, τό κλείσιμο των «παιδευτηρίων» της Κωνσταντινουπόλεως και τήν άπαγόρευση της «ευσεβοδς παιδείας». (Θεοφ. Χρον. 405.11-14). - Βλ. I. Καργιαννόπουλος, Ίστορία, τ. 2, σ. 132-33. - Πβλ. G. Ostrogorsky, Geschichte, σ. 135, ό όποιος χαρακτηρίζει τά γεγονότα της Χαλκής πύλης σάν άπλό «Strassenaufruhr». Βλ. επίσης I. Άναστασίου, Ή κατάσταση της παιδείας εις τό Βυζάντιον κατά τήν διάρκεια του Θ΄ αιώνος, εις τόν Έόρτιον τόμον Κυρίλλου και Μεθοδίου επί τη 1100 έπετηρίδι, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 40 κ.έ.

15. Για τήν χρονολόγηση της στάσεως των «Έλλαδικών» βλ. Θεοφ. Χρον. 405.18-19, σέ συνδυασμό με τή μνεία του ίδιου στη σελ. 404.18. Πβλ. J. B. Bury, Later Roman, τ. 2, σ. 437. - G. Ostrogorsky, Querelle, σ. 242.

ήλθε νά ταράξει τή γαλήνη τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ « Ἑλλαδικοὶ τε καὶ οἱ τῶν Κυκλάδων νήσων» στασίασαν, λέει ὁ Θεοφάνης, παρακινούμενοι ἀπὸ τῆ μεγάλης τους εὐσέβεια καὶ τὴν ἀντίθεσή τους πρὸς τὰ μέτρα τοῦ Λέοντα, καὶ συμφώνησαν μεγάλη ναυτική ἐκστρατεία ἐναντίον του, τῆς ὁποίας ἀρχηγοὶ ἦταν ὁ τουρμάρχης τῶν Ἑλλαδικῶν Ἀγαλλιανός, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Κοσμάς πού προοριζόταν γιά αὐτοκράτορας¹⁶.

Παρ' ὅλο πού οἱ ἱστορικοὶ δέν συμφωνοῦν σέ ὅλα τὰ σημεῖα ὡς πρὸς τὰ αἰτία του, δέχονται, ἄλλος περισσότερο ἄλλος λιγότερο, ὅτι τὸ κίνημα τῶν « Ἑλλαδικῶν» ἦταν μιά γενική λαϊκὴ ἐξέγερση πού ξέσπασε κατὰ τοῦ Λέοντα στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο καὶ τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων ἀπὸ ἀντίδραση στὴν εἰκονομαχική του πολιτική. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑπεστήριξαν παλαιότερα οἱ G. Finlay, K. Παπαρρηγόπουλος, J. B. Bury καὶ A. A. Basiliev, ἔπειτα οἱ G. Ostrogorsky, K. Ἄμαντος, Δ. Ζακυθινός καὶ πιὸ πρόσφατα οἱ H. G. Beck, E. Ewig, M. V. Anastos καὶ ἡ H. Ahrweiler, βασιζόμενοι ὅλοι στὶς πληροφορίες πού σώζουν γιά τὸ γεγονός ἐκεῖνο οἱ δύο κύριες πηγές τῆς ἐποχῆς¹⁷.

Ὁ G. Finlay, πού δέχεται χωρὶς ἐπιφυλάξεις ὅτι πρόκειται περὶ ἐπαναστάσεως τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νησιῶν, γράφει: «Ὀλόκληρη ἡ αὐτοκρατορία βρισκόταν σέ ἀναβρασμό. Ὁ κατώτερος κληρὸς καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάς τάχθηκε ὑπὲρ τῶν εἰκόνων... Ἡ ἐπανάσταση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, πού συνέβη τὸ ἔτος 727, φαίνεται ὅτι εἶχε τίς βάσεις της στὴ δυσαρέσκεια πού προκάλεσαν οἱ οἰκονομικὲς καὶ διοικητικὲς μεταρρυθμίσεις τοῦ Λέοντα..., ἡ δυσαρέσκεια ὅμως ἐκεῖνη φούντωσε καὶ ξέσπασε μέ τὴν ἐκδοση τοῦ διατάγματος κατὰ τῶν εἰκόνων»¹⁸.

Ἄναλογη εἶναι καὶ ἡ θέση τοῦ K. Παπαρρηγόπουλου: «Ὅθεν», γράφει, «ἐν ἔτει 727 ἀποστατοῦσιν ἀναφανδὸν ἢ τε κυρίως Ἑλλάδα καὶ αἱ Κυκλάδες νῆσοι, ἀναγορεύουσι βασιλέα ἄσημόν τινα ἄνθρωπον ὀνόματι Κοσμάν καὶ συγκροτοῦσι πεζικόν καὶ ναυτικόν στρατόν, ὅστις, ἀγόμενος ὑπὸ δύο στρατηγῶν, τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ τοῦ Στεφάνου, καὶ συνεπαγόμενος τὸν Κοσμάν προσῆλθεν ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως»¹⁹.

«Πρέπει νά ἀναφερθῶ, στό σημεῖο αὐτό», γράφει ἐπίσης ὁ J. B. Bury, «στὴν ἐπανάσταση πού ξέσπασε στὴν Ἑλλάδα τὸ 727, παρά τὸ γεγονός ὅτι δέν πιστεύω πῶς προκλήθηκε ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Λέοντα. Πρέπει μᾶλλον νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ βαριά φορολογία ἦταν ἡ

16. Θεοφ. Χρον. 405.14-18.

17. Γιά τὴν ἀξιολόγησι τῶν πηγῶν βλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte*, σ. 123. - I. Καραγιαννόπουλος, Πηγαὶ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας⁴, Θεσ/νίκη 1978, ἀριθ. 221 καὶ 227.

18. G. Finlay, *History of the Byzantine Empire*, New York - London 1913 ἀνατ., σ. 35-36.

19. K. Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους⁵, τ. III. 2, Ἀθήνα 1925, σ. 39. Ὁ K. Παπαρρηγόπουλος, αὐτόθι σ. 39, πιστεύει ἐπίσης ὅτι τὴν ἐπανάστασι τῶν «Ἑλλαδικῶν» ὑποκίνησε ὁ πάπας Γρηγόριος Β' ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν ἐκρηξι τοῦ ἡφαιστείου τῆς Θήρας, δέν δυσκολεύτηκε «νά καταπεισῆ τοὺς πολλοὺς ὅτι τὸ φυσικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον ἦτο σημεῖον τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος μελετωμένων καινοτομιῶν».

βαθύτερη αιτία και ότι ο όρθόδοξος ζήλος κατά των εικονομάχων επέσπευσε μόνο την καταστροφή²⁰.

Την άποψη ότι πρόκειται περί λαϊκού κινήματος δέχεται και ο Α. Α. Vasiliev: «Η έχθρότητα του Λέοντα κατά των εικόνων», αναφέρει, «προκάλεσε πολύ ισχυρή αντίδραση... Στην Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου ξέσπασε μία επανάσταση που σκοπό της είχε να υποστηρίξει τις εικόνες· παρ' όλο δέ που κατεπνίγη γρήγορα, κατέστησε αδύνατη την εφαρμογή άλλων περισσότερο δραστικών μέτρων, λόγω της όξείας εκείνης αντιδράσεως του πληθυσμού»²¹.

Παρόμοια είναι και η θέση του G. Ostrogorsky: «Περισσότερο σημαντικό από τό επεισόδιο της Κωνσταντινουπόλεως», γράφει, «ήταν η επανάσταση την οποία προκάλεσαν στην Ελλάδα τα νέα της έχθρότητας του Λέοντα κατά των εικόνων. Τό θέμα της Ελλάδος προέβαλε έναν επίδοξο αυτοκράτορα κι έστειλε τό στόλο του να έπιτεθει στην Κωνσταντινούπολη... Ο αυτοκράτορας μόρεσε εύκολα να καταπνίξει την επανάσταση, ή εξέγερση όμως μιας ολόκληρης έπαρχίας ήταν μία προειδοποίηση που δεν μπορούσε να άγνοηθεί»²².

Ο Κ. Άμαντος δέχεται επίσης τή θέση των προηγουμένων έρευνητών και σημειώνει: «Είς την Ελλάδα την άνήκουσα άκόμη είς τό Ίλλυρικό, τό διάταγμα του Λέοντος κατά των εικόνων έπροκάλεσε επανάστασιν, πιθανώς ένεκα παπικών ενεργειών, ίσως όμως και δι' άλλους λόγους, τούς όποιους άγνοούμεν... Όπως και άν έχη τό ζήτημα, οί «Έλλαδικοί», ήτοι οί κάτοικοι της Ελλάδος, επανεστάτησαν υπό την άρχηγίαν του Άγαλλιανού και ήθελαν να έπιβάλουν ως αυτοκράτορα τόν άγνωστον εικονόφιλον Κοσμάν»²³.

Παρόμοιες, τέλος, άπόψεις εκφράζουν ο Η. G. Beck, που γράφει ότι «ή επανάσταση στην Ελλάδα είναι πράγματι γεγονός», παρ' όλο που άμφιβάλει άν τά εικονομαχικά μέτρα του Λέοντα μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα²⁴, ή Η. Ahgweiler, που αναφέρεται στην επανάσταση των

20. J. B. Bury, *Later Roman*, τ. 2, σ. 437. Στη συνέχεια όμως ο J. B. Bury γράφει: «At the same time it must be admitted that we can assign rough geographical limits to the distribution of iconolatry and iconoclasm, and Greece was devotedly attached to pictures».

21. A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, σ. 258.

22. G. Ostrogorsky, *Geschichte*, σ. 135.

23. Κ. Άμαντος, *Ίστορία του Βυζαντινού Κράτους*², τ. 1, Άθήναι 1963, σ. 338-39.

24. Η. - G. Beck, *The Greek Church in the Epoch of Iconoclasm*, εις *Handbook of Church History*, vol. III, *The church in the Age of Feudalism*, London - New York 1969, σ. 28. Ο Η.-G. Beck πιστεύει ότι τό βραχύ χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των ταραχών της Χαλκής πύλης και της επαναστάσεως στην Ελλάδα, δεν έπιτρέπει να συνδέσουμε τά γεγονότα με σχέση αίτιου και αίτιατου. - Πβλ. τίς άπόψεις του P. Speck, *Kaiser Konstantin VI*, München 1978, σ. 56-57, ό όποιος, άκολουθώντας τόν Η.-G. Beck εκφράζει παρόμοια αντίληψη, τονίζοντας όμως ότι ή καταστροφή της εικόνας της Χαλκής πύλης δεν μπορεί ν' αποτέλεσε αίτία επαναστάσεως στην Ελλάδα και έπομένως ή αντίδραση των Έλλαδικών κατά του Λέοντα δεν άποδεικνύει την υποτιθέμενη άφοσίωση των ελληνικών έπαρχιών στην εικονολατρεία.

«ελλαδικῶν θεμάτων» καί τοῦ «ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ πληθυσμοῦ»²⁵ καί ἀποδίδει τὰ κίνητρά της στά ἐμπορικά συμφέροντα τῶν ναυτικῶν πληθυσμῶν τῶν Κυκλάδων, καί ὁ Μ. V. Anastos, πού παρατηρεῖ ὅτι «ἡ ἐπικίνδυνη ἐπανάσταση, πού ξέσπασε στό θέμα Ἑλλάδος καί στίς Κυκλάδες κατά τῆς εἰκονομαχίας..., φανέρωσε τήν ὕπαρξη βαθιᾶς διαφορᾶς ἀνάμεσα στίς δυτικές ἐπαρχίες, πού ὑποστήριζαν τίς εἰκόνες καί τὰ θέματα τῆς Μ. Ἀσίας, πού ὑπεράσπιζαν τήν εἰκονομαχία»²⁶.

Ὁ Δ. Ζακυθινός, παρ' ὄλο πού ἀναφέρει ὅτι σέ ἀντίδραση πρὸς τὰ εἰκονομαχικά μέτρα τοῦ Λέοντα «ἐν Ἑλλάδι ὁ θεματικός στρατός ἐνωθεῖς μετὰ τοῦ στόλου τῶν Κυκλάδων» ἐπαναστάτησε²⁷, δέχεται ἕμμεσα τή λαϊκή συμμετοχή, γιατί στή συνέχεια γράφει: «Ἀπό τῶν πρώτων χρόνων τῆς (εἰκονομαχικῆς) κρίσεως αἱ ἀντιτιθέμενα παρατάξεις διακρίνονται καί ἐν τῷ χώρῳ. Ἡ Ἑλληνική καί Ἰταλική χερσόνησος ἀντιδροῦν σφοδρῶς κατά τῶν καινοτομιῶν τῶν Ἰσαύρων. Τό γεγονός τοῦτο δέν εἶναι ἴσως ἄμοιρον συμβολικῆς τιμῆς ἀξίας. Εἰς τήν «ἀνεικονικήν» τέχνην τῆς Ἀνατολῆς ἡ Ἑλληνορωμαϊκῆ Εὐρώπη ἀντέτασσε τήν πλαστικήν εἰκόνα... Ἴσως ἐν τελευταία ἀναλύσει ὑπό τήν δξύτητα τῆς ἔριδος λανθάνει βαθύτερός τις ἀνταγωνισμός μεταξύ Ἀνατολῆς καί τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀλυμπιακοῦ πνεύματος»²⁸.

Τό στοιχεῖο τῆς λαϊκῆς συμμετοχῆς στήν ἐπανάσταση τῶν «Ἑλλαδικῶν» δέχεται ἕμμεσα καί ὁ E. Ewig, ὅταν ἀναφέρει πῶς τὰ εἰκονομαχικά μέτρα τοῦ Λέοντα «προκάλεσαν τρομερή ἀγανάκτηση στούς εἰκονόφιλους Ἑλληνας», παρ' ὄλο πού ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἓνα τμήμα τοῦ στρατοῦ ἐπαναστάτησε καί ἔστειψε ἄλλον αὐτοκράτορα»²⁹.

25. H. Ahrweiler, *The Geography of the Iconoclastic World*, εἰς *Iconoclasm*, σ. 23. Ἡ H. Ahrweiler, ἐνῶ δέχεται τήν πληροφορία τοῦ Θεοφάνη καί ἀναφέρει, σ. 22, ὅτι «imperial policy (εἰκονομαχία) was later supported in Anatolia whereas it was strongly contested in Greece and Italy where, according to Theophanes, the people revolted against the emperor himself», ἀργότερα, σ. 23, γράφει: *The destruction of the icon on the Brazen House of the Great Palace, which provoked a violent reaction among the people of the capital, seems to me insufficient grounds for a revolt which mobilized the provincial fleet and led Greek sailors against Constantinople. I am inclined to conclude that the real reason for the Greek maritime population's fight against Leo's policy was its concern to maintain commercial contacts with the Arab world.* Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ἡ H. Ahrweiler ἐσφαλμένα τοποθετεῖ τήν ἐπανάσταση τῶν «Ἑλλαδικῶν» στό ἔτος 726, ἀντί τοῦ ὄρθου 727.

26. M. V. Anastos, *Iconoclasm and Imperial Rule 717-842*, εἰς C.M.H., τ. IV. 1, Cambridge 1966, σ. 70.

27. Δ. Ζακυθινός, Βυζ. Ἱστορία, σ. 187. «Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Λέων Γ' ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς προσεχώρησεν εἰς τήν εἰκονοκλαστικήν παράταξιν, μεγάλα ἐπαναστατικά κινήσεις ἐσημειώθησαν ἰδίᾳ ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς χώραις. - Τήν ἄποψη αὕτη δέχεται καί ἡ *Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου*, Βυζαντινῆ Ἱστορία (610-867), τ. 2, Ἀθήναι 1981, σ. 108-109, ἡ ὁποία γράφει: «Ἦτο φανερόν ὅτι ἡ αὐτοκρατορική πρωτοβουλία προσέκρουσεν εἰς τό κοινόν αἶσθημα καί ἰδίᾳ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας καί τοῦ πληθυσμοῦ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν».

28. Δ. Ζακυθινός, Βυζ. Ἱστορία, σ. 197.

29. E. Ewig, *The Papacy's Alienation from Byzantium and Rapprochement with the Franks*, εἰς *Handbook of Church History*, vol. III, σ. 6.

6. Ἡ ἐξέταση ὅμως τῶν μαρτυριῶν τῶν πηγῶν ἀποκαλύπτει ὅτι τὰ πράγματα δέν εἶναι τόσο ἀπλά καί ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ μαρτυρίες αὐτές δέν ἐπιτρέπουν τήν ἀβίαστη συναγωγή συμπερασμάτων σάν ἐκεῖνα στά ὁποῖα κατέληξαν οἱ ἐρευνητές³⁰. Ἄς στραφοῦμε καί πάλι στίς πηγές.

Ἡ Θεοφάνης ἀναφέρει στή χρονολογία του ὅτι τό ἔτος 727 «θεῖω κινούμενοι ζήλω στασιάζουσι κατ' αὐτοῦ (Λέοντος) μεγάλη ναυμαχία συμφωνήσαντες Ἑλλαδικοὶ τε καί οἱ τῶν Κυκλάδων νήσων»³¹, ἐνῶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος σημειώνει ὅτι «οἱ τήν Ἑλλάδα καί τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκοῦντες... πρὸς τὸν βασιλέα διαστασιάζουσι»³².

Τό πρῶτο ἐρώτημα πού ἔχει νά ἀντιμετωπίσει ὁ ἐρευνητής εἶναι τό τί ἀκριβῶς σημαίνει ὁ ὄρος «Ἑλλαδικοί» καί τί ἦσαν «οἱ τήν Ἑλλάδα οἰκοῦντες». «Ἡ λέξη Ἑλλαδικοί», γράφει ὁ J. B. Bury, «ἦταν φυσικά τό ὄνομα πού θά χρησιμοποιοῦσε κανεὶς ἀρχικά γιά τούς στρατιῶτες καί ἔπειτα γενικότερα γιά τούς κατοίκους τῆς στρατιωτικῆς περιοχῆς τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἀναλογία μέ τὰ ὀνόματα Ἀρμενιοὶ καί Ἀνατολικοὶ»³³. Τῆ θέση αὐτή δέχεται ἐπίσης καί ὁ G. Ostrogorsky³⁴.

Ὅτι τό ὄνομα Ἑλλαδικοί μπορεῖ νά σημαίνει ὄχι μόνο τούς στρατιῶτες, ἀλλά καί τούς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀναμφίβολο. Στήν προκειμένη ὅμως περίπτωση δέν πρόσεξαν οὔτε ὁ J. B. Bury οὔτε καί οἱ ἄλλοι ἱστορικοί, ὅτι ὁ ὄρος «Ἑλλαδικοί» καί στό Θεοφάνη, ἀλλά καί στήν ἀνάλογη ἔκφραση τοῦ Νικηφόρου, ἔχει στενότερη σημασία καί σημαίνει ἀποκλειστικά τό στρατό³⁵.

30. Μόνον ὁ C. Mango, προλογίζοντας τόν τόμο τοῦ συμποσίου τοῦ Birmingham (βλ. Iconoclasm, σ. 6), ἐκφράζει τήν ὑπόθεση ὅτι τό κίνημα τοῦ Κοσμά δέν διέφερε ἀπό τὰ ἄλλα στρατιωτικά κινήματα τοῦ 8ου αἰῶνα, χωρίς ὅμως νά δικαιολογεῖ ἢ νά τεκμηριώνει τήν ὑπόθεσή του.

31. Θεοφ. Χρον. 405.14-16.

32. Νικηφόρος, 57.28-58.1.

33. J. B. Bury, Later Roman, τ. 2, σ. 437-38.

34. Ὁ G. Ostrogorsky στό ἄρθρο του Postanak tema Hellada i Peloponez (Ἡ ἵδρυση τῶν θεμάτων τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Πελοποννήσου), Zbornik radova Viz. Inst. I (1952) 64 κ.έ., συμφωνεῖ ἀπόλυτα μέ τίς ἀπόψεις τοῦ J. B. Bury σ' ὅτι ἀφορᾶ τήν ἔννοια τοῦ ὄρου «Ἑλλαδικοί» καί τήν ἔκταση πού κατελάμβανε τό θέμα Ἑλλάδος. Διαφορετικές ἀπόψεις ἐκφράζει ὁ P. Charanis στό ἄρθρο του The Term Helladiko in Byzantine Texts of the Sixth, Seventh and Eighth Centuries, εἰς E.E.B.S. 23 (1953) 619: «Εἶναι φανερό», γράφει, «ὅτι ἡ ἐπαναχρησιμοποίηση τοῦ ὄρου «Ἑλλαδικοί» ἀπό τούς Βυζαντινοὺς δέν εἶχε καμία σχέση μέ τήν δημιουργία τοῦ θέματος Ἑλλάδος... καί εἶναι ἐπίσης σφάλμα νά λέμε ὅτι ὁ ὄρος σχηματίστηκε σέ ἀναλογία μέ τό Ἀρμενιοὶ ἢ Ἀνατολικοὶ καί ἦταν ὄρος μέ καθαρά διοικητική καί ὄχι ἔθνική σημασία». Οἱ ἀπόψεις τοῦ P. Charanis δέν βρίσκουν στήριγμα στά ἀντίστοιχα χωρία τοῦ Θεοφάνη καί Νικηφόρου.

35. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐκφράζεται μέ ἀνάλογο τρόπο δταν ἀναφέρεται στά στρατεύματα καί ἄλλων θεμάτων. Ἔτσι, δταν ἐξιστορεῖ τούς διορισμούς στρατηγῶν ἀπό τόν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Ε', γράφει: «τῆ δ' αὐτῆ ε' ἰνδικτιῶν προβάλλεται στρατηγούς ὁμόφρονas αὐτοῦ καί τῆς κακίας αὐτοῦ ἐπαξίους ἐργάτας, Μιχαὴλ μέν τόν Μελισσηνόν ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καί Μιχαὴλ τόν Λαχανοδράκοντα εἰς Θρακησίους, εἰς δέ Βουκελλαρίους Μάνην, τόν τῆς κακίας ἐπώνυμον». (Θεοφ. Χρον. 440.24-28).

Πράγματι η έκφραση «'Αγαλλιανός δέ τουρμάρχης τῶν 'Ελλαδικῶν ἡγεῖτο τῆς στρατιᾶς» δηλώνει σαφῶς ὅτι ὁ ὄρος ἀναφέρεται σέ στρατιωτικό σῶμα³⁶.

Ἐκεῖνο ὅμως πού μᾶς πείθει ὅτι ἀσφαλῶς πρόκειται γιά στρατιωτικά σῶματα εἶναι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ Θεοφάνης μνημονεύει τίς αὐτοκρατορικές δυνάμεις πού ἀπέκρουσαν τούς «'Ελλαδικούς». Περιγράφοντας τήν μοιραία γιά τούς στασιαστές ναυμαχία γράφει: «Οἱ ('Ελλαδικοί) καί προσπελάσαντες τῇ βασιλίδι πόλει ἡ' τοῦ 'Απριλίου μηνός... ἡττῶνται συμβαλόντες τοῖς Βυζαντίοις, ἐμπρησθέντων αὐτῶν τῶν νηῶν τῷ σκευαστῷ πυρί»³⁷. Εἶναι φανερό ὅτι «οἱ Βυζάντιοι» δέν ἦταν ἄλλοι ἀπό τούς στρατιῶτες καί τούς ναῦτες τῶν αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων καί πλωίμων, γιατί κανεῖς δέν θά μπορούσε νά ὑποστηρίξει ὅτι ὁ ἄμαχος λαός τῆς Βασιλεύουσας μπῆκε στά πλοῖα γιά νά ἀντιμετωπίσει τούς στασιαστές «'Ελλαδικούς» στρατιῶτες. Ἐκριβῶς ἡ ἀντιπαράθεση «'Ελλαδικῶν» καί «Βυζαντίων» δείχνει ὅτι καί στίς δύο περιπτώσεις ἔχουμε νά κάνουμε μέ στρατιωτικά τμήματα καί ὄχι μέ κατοίκους τῆς Ἑλλάδος ἢ τοῦ Βυζαντίου ἀντιστοίχως.

Μέ παρόμοιο ἐπίσης τρόπο ἀναφέρεται καί ὁ Νικηφόρος στίς αὐτοκρατορικές δυνάμεις πού ἀντιτάχθηκαν στούς στασιαστές: «... οἱς ('Ελλαδικοῖς) συμμίσγουσι πολέμῳ οἱ τῆς πόλεως καί πολλὰς τῶν περὶ αὐτόν (Κοσμάν) νηῶν ἐνέπρησαν»³⁸. Ὁ τρόπος λοιπόν μέ τόν ὁποῖο καί ὁ Νικηφόρος ἀντιπαράθετε τούς «'Ελλαδικούς» πρὸς τούς «τῆς πόλεως» ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψή μας ὅτι καί οἱ δύο πηγές μιλοῦν γιά στρατιωτικές δυνάμεις.

7. Θά μπορούσε βέβαια νά ὑποστηρίξει κανεῖς ὅτι, ναί μέν οἱ «'Ελλαδικοί» εἶναι οἱ στρατιῶτες τοῦ θέματος, ἀλλ' ὅτι καί ἐκεῖνοι, ἐφ' ὅσον κατάγονταν ἀπό τό θέμα Ἑλλάδος, ἀπηχοῦσαν τίς ἀντιλήψεις τῶν κατοίκων τοῦ θέματος· καί ἐπομένως τό κίνημά τους δέν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἐνοπλῆ έκφραση τῆς ἐπαναστατικῆς διαθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ θέματος.

Καί ἡ ἄποψη ὅμως αὐτή δέν φαίνεται νά εὐσταθεῖ γιά τούς ἐξῆς λόγους. Γνωρίζουμε βέβαια ὅτι ἕνας μέγας ἀριθμός στρατιωτῶν τῶν θεματικῶν στρατευμάτων ἐστρατολογεῖτο ἀπό τούς ἐντοπίους, αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ὅλοι οἱ στρατιῶτες ἐνός θέματος ἦταν ἐντόπιοι. Ἐπομένως ἕνα

36. Βλ. *Ι. Καραγιαννόπουλος*, Ἱστορία, τ. 2, σ. 133, πού ἀναφέρει: «Σοβαρότερο ἦτο τό ἔτερον σκέλος τῆς κατά τοῦ Λέοντος ταυτοχρόνου ἀντιδράσεως, τό κίνημα τῶν «'Ελλαδικῶν στρατευμάτων καί τοῦ στόλου τῶν Κυκλάδων». - Πβλ. *E. Ewig*, *Church History*, τ. 3, σ. 6, πού γράφει: He (= Λέων), had the celebrated icon of Christ at the Chalke gate pointedly destroyed in 726, thereby provoking a strong indignation from the iconodule Greeks. A part of the army mutinied and set up an anti-emperor. But the rebellion was put down on 28 April 727.

37. Θεοφ. Χρον. 405.18-21.

38. Νικηφόρος, 58.4-5.

στρατιωτικό σώμα δέν ἀπηχοῦσε ὅπωςδὴποτε τὶς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς στὴν ὁποία ἐστάθμευε. Ἐκτός τούτου δέν πρέπει νά λησμονοῦμε πὼς εἶναι φυσικό ὅτι οἱ ἀνώτατοι ἀξίωματικοὶ πού ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων ἐπηρέαζαν καὶ παρέσυραν τοὺς ἄνδρες πού εἶχαν ὑπὸ τὶς διαταγές τους.

Τὸ ὅτι στὴν περίπτωσή μας πρόκειται γιὰ στρατιωτικό κίνημα, πού δέν εἶχε τὴν λαϊκὴ ὑποστήριξη τοῦ θέματος στό ὁποῖο στρατοπέδευε, συμπεραίνουμε ἐπίσης ἀπό τὸ γεγονός ὅτι ὁ Λέων, μετὰ τὴ νίκη του ἐπὶ τῶν στασιαστῶν, δέν διέταξε ἀντίποινα κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἢ τῶν Κυκλάδων νήσων, ὅπως π.χ. ἔκανε ἀργότερα στὴν ἐπαναστατημένη Ἰταλία³⁹.

Τέλος, ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι δέν ἔχουμε καμία ἄλλη μαρτυρία πού νά ἀναφέρει λαϊκὴ ἐπανάσταση τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸν ἐλλαδικό χῶρο.

8. Συνοψίζοντας καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι τὸ κίνημα τῶν «Ἑλλαδικῶν» δέν ἦταν παρά τὸ ἀποτέλεσμα τῶν φιλοδοξῶν σχεδίων στρατηγῶν πού θέλησαν, ὅπως φαίνεται, νά ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς διαμάχες στίς ὁποῖες ἐνεπλάκη ὁ Λέων ἐξαιτίας τῆς εἰκονομαχικῆς του πολιτικῆς. Κάθε ἄλλη συσχέτιση τοῦ κινήματος μέ τὴν εἰκονομαχίαν θά ἦταν ἐπισηφαλῆς γιατί οἱ μόνες πληροφορίες πού ἔχουμε γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ προέρχονται ἀπὸ πηγές πού εἶναι γνωστές γιὰ τὶς εἰκονολατρικὲς τους διαθέσεις.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς λόγους πού ἔκαναν τοὺς ἀρχηγούς τῶν «Ἑλλαδικῶν» στρατευμάτων νά ἐπιλέξουν τὴν ἄνοιξη τοῦ 727 γιὰ νά ἐπιχειρήσουν τὸ ἐγχείρημά τους ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα, θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε πὼς θεώρησαν αὐτόν ἀκριβῶς τὸν καιρὸ εὐθετο, γιατί πίστεψαν ὅτι ἡ παρουσία τῶν Ἀράβων στρατηγῶν Ἄμερ καὶ Μαβία σέ βυζαντινὸ ἔδαφος θά ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νά περισπᾶσει τὴν προσοχὴ καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ Λέοντα⁴⁰.

9. Ὅμως, γιὰ μία ἀκόμη φορά, ὁ Λέων κατόρθωσε νά ἀντιμετωπίσει ἀποφασιστικὰ τοὺς ἐχθρούς του. Στὴ ναυμαχία πού ἔγινε στίς 18 Ἀπριλίου τοῦ 727 κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη νίκησε τοὺς στασιαστὲς κατὰ κράτος καὶ ὁ μὲν Ἀγαλλιανὸς αὐτοκτόνησε, πέφτοντας μέ τὴν πανοπλία του στὴ θάλασσα, ἐνῶ ὁ ἐπίδοξος αὐτοκράτορας Κοσμᾶς συνελήφθη καὶ ἀποκεφαλίστηκε μαζί μέ τὸν Στέφανο⁴¹.

39. Θεοφ. Χρον. 405.21-24. - Πβλ. Θεοφ. Χρον. 410.4-17. Γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Ἰταλίας βλ. *M. V. Anastos*, Leo III, σ. 25 κ.έ. - *I. Καραγιαννόπουλος*, Ἱστορία, τ. 2, σ. 133-34. - Πβλ. *J. B. Bury*, *Later Roman*, τ. 2, σ. 438.

40. Θεοφ. Χρον. 405.25 κ.έ. - Βλ. *I. Καραγιαννόπουλος*, Ἱστορία, τ. 2, σ. 112 κ.έ.

41. Θεοφ. Χρον. 405.18-24. - Βλ. *G. Ostrogorsky*, *Querelle*, σ. 242.

10. Ποιές είναι τώρα οι συνέπειες των διαπιστώσεων αυτών για το γενικότερο εικονομαχικό πρόβλημα; Ἡ ἀπόρριψη τῆς ἀπόψεως ὅτι τὰ εικονομαχικά μέτρα τοῦ Λέοντα ἔγιναν αἰτία νά ἐξεγερθεῖ ὁ ἐλλαδικὸς χῶρος, ἀποτελεῖ πρόσθετη ἀφορμὴ σκεπτικισμοῦ ἀπέναντι στὶς θεωρίες τῶν J. B. Bury⁴², G. Ostrogorsky⁴³ καὶ ὅσων τὶς ἀκολουθοῦν, πού ἀναζητήσαν τὰ αἷτια τῆς εικονομαχίας στὴν ἀντίθεση τοῦ ἐκπνευματισμοῦ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, πού ἦταν ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ, τὸν Ἰουδαϊσμό καὶ τοὺς Παυλικιανούς, καὶ τὶς ἐξωστρεφεῖς λατρευτικὲς συνήθειες τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, πού ἦταν διαποτισμένες ἀπὸ τὴν κλασικὴ παράδοση⁴⁴.

Τῆ θεωρία αὐτὴ στηρίζει σέ μεγάλο βαθμὸ, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ὁ J. B. Bury, στὴ δῆθεν ἐπανάσταση πού ξέσπασε τὸ 727 στὴν Ἑλλάδα καὶ παρά τὸ ὅτι πιστεῦει πῶς καὶ ἄλλοι λόγοι, πέρα ἀπὸ τὰ εικονομαχικά μέτρα τοῦ Λέοντος, συνέβαλαν στὴν ἐξέγερση, γράφει: «ἐξαιτίας τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ μπορούμε νά χαράξουμε, κατὰ προσέγγιση, γεωγραφικὰ ὄρια τῆς κατανομῆς εικονομάχων-εἰκονολατρῶν καὶ νά πούμε ὅτι, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα ἦταν πιστὰ ἀφορισμένη στὶς εἰκόνες, ἡ κεντρικὴ καὶ δυτικὴ Μ. Ἀσία ἦταν ἡ γῆ τῶν αἰρετικῶν (εἰκονομάχων)»⁴⁵.

Μέ ἀνάλογο τρόπο ὑποστηρίζει καὶ ὁ G. Ostrogorsky τὴν περὶ πνευματικῶν ἀντιθέσεων ἄποψη. «Τὸ θέμα Ἑλλάδος», γράφει, «προέβαλε ἕναν ἐπίδοξο αὐτοκράτορα καὶ ἔστειλε τὸ στόλο του νά ἐπιτεθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, τὰ εὐρωπαϊκὰ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας φανέρωσαν τὶς εἰκονόφιλες διαθέσεις τους»⁴⁶.

Ὁ Ζακυθινός, τέλος, γράφει: «Ἡ εἰκονομαχία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Βυζαντίου ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τὰς ἀκραίας ἀνατολικῆς ἐπαρχίας τοῦ κράτους... καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰσηγηταὶ τῆς εἰκονομαχίας προήρχοντο ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος ἐκείνου φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ χώρου τῆς «εἰκονοφοβίου» ἀκραίας Μικρᾶς Ἀσίας... Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς (εἰκονομαχικῆς) κρίσεως αἱ ἀντιτιθέμεναι παρατάξεις διακρίνονται καὶ ἐν τῷ χώρῳ. Ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος ἀντιδρῶν σφοδρῶς κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῶν Ἰσαύρων. Τὸ γεγονός τοῦτο δέν εἶναι ἴσως ἄμοιρον συμβολικῆς τιμῆς ἀξίας... Ἴσως ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ὑπὸ τὴν ὀξύτητα τῆς ἔριδος λανθάνει βαθύτερός τις ἀνταγωνισμὸς μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀλυμπιακοῦ πνεύματος»⁴⁷.

42. J. B. Bury, *Later Roman*, τ. 2, σ. 429-30.

43. G. Ostrogorsky, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, Breslau 1929, σ.

25 κ.ε.

44. Πβλ. τὶς ἀπόψεις τοῦ Δ. Ζακυθινοῦ, Βυζ. Ἱστορία, σ. 196-97.

45. J. B. Bury, *Later Roman*, τ. 2, σ. 437.

46. G. Ostrogorsky, *Geschichte*, σ. 144.

47. Δ. Ζακυθινός, Βυζ. Ἱστορία, σ. 196-97.

Ἐναντιρρήσεις στή θεωρία τῶν J. B. Bury καί G. Ostrogorsky προέβαλε ἤδη ὁ I. Καραγιαννόπουλος, παρατηρώντας ὅτι, ἀντίθετα μέ ὅσα εἶχαν ὑποστηριχθεῖ, «οἱ πληθυσμοί τῆς Συρίας καί Παλαιστίνης δέν ἦταν ἐχθροί τῶν εἰκόνων. Ἐναντίας ἀνέδειξαν τόν πλέον ἐνθερμον ὑποστηρικτήν των, Ἰωάννην τόν Δαμασκηνόν»⁴⁸. Παρατήρησε ἐπίσης ὅτι οἱ πρωτεργάτες τῆς εἰκονομαχίας Κωνσταντίνος Νακωλείας, Θωμᾶς Κλαυδιουπόλεως καί Θεοδόσιος Ἐφέσου δύσκολα μποροῦν νά συγκαταλεγοῦν μεταξύ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, ἐκτός ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἡ Λυδία, ἡ Φρυγία καί ἡ Γαλατία ἀνήκουν στίς ἀκραῖες ἀνατολικές ἐπαρχίες τοῦ κράτους⁴⁹.

Στίς παρατηρήσεις τοῦ I. Καραγιαννόπουλου ἔρχεται ἔτι νά προστεθεῖ καί ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἐπανάσταση τῶν «Ἑλλαδικῶν» ἦταν ἓνα κοινό στρατιωτικό κίνημα πού δέν ἀντιπροσώπευε μέ κανένα τρόπο τούς κατοίκους τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Τό ὅτι τά κινήματα τῶν θεματικῶν δυνάμεων δέν ἀντιπροσώπευαν τό λαό τοῦ ἐκάστοτε θέματος, ἐπιβεβαιώνεται ἀδιαφιλονίκητα ἀπό παρόμοιο πραξικόπημα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος τοῦ Ὀψικίου Ἀρτάβασδου, πού ξεκινώντας ἀργότερα ἀπό τό Ὀψίκιο —περιοχή πού ἔπρεπε, κατά τή θεωρία τῶν J. B. Bury καί G. Ostrogorsky νά εἶναι εἰκονομαχική— κινήθηκε κατά τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε΄ κάτω ἀπό εἰκονολατρικά συνθήματα⁵⁰.

Τόσο τό κίνημα τῶν ἑλλαδικῶν στρατευμάτων ὅσο καί ἐκεῖνο τοῦ Ἀρτάβασδου ἀποδεικνύουν, σέ ἱκανοποιητικό νομίζω βαθμό, ὅτι τά πραξικοπήματα φιλοδόξων στρατηγῶν πού ἐποφθαλμιούσαν τόν αὐτοκρατορικό θρόνο μποροῦσαν νά εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπό τή βούληση καί τίς ἐπιθυμίες τῶν κατοίκων τοῦ θέματος πού διοικοῦσαν.

Στήν περίπτωσή μας μάλιστα θά μποροῦσε πιό εὐλόγα νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ χρησιμοποίησις εἰκονολατρικῶν συνθημάτων ἀπό τούς σφετεριστές στρατηγούς, ἀποσκοποῦσε κυρίως στό νά κερδηθεῖ ἡ ὑποστήριξη τῶν κατοίκων τῆς Βασιλεύουσας, τῶν ὁποίων τά εἰκονόφιλα αἰσθήματα ἦταν ἤδη γνωστά καί ἡ συμπαράστασή τους ἀναγκαῖα γιά τήν τελική ἐπιτυχία τοῦ κινήματος τῶν στασιαστῶν⁵¹.

Θ. Κορρές

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο

48. I. Καραγιαννόπουλος, Βυζαντινή Ἱστορία 3(717-813), Θεσ/νίκη 1974, σ. 44-45. - Βλ. ἐπίσης I. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία, τ. 2, σ. 131-32.

49. I. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία, τ. 2, σ. 131 κ.ε.

50. Θεοφ. Χρον. 415.8-12. - Βλ. J. B. Bury, Later Roman, τ. 2, σ. 451.

51. Πβλ. H.-G. Beck, Church History, σ. 28.